

Vad är egentligen ondska?

En liten bok om ondska

Ann Heberlein

Albert Bonnier förlag 2010

Det sägs att skådespelare hellre gör onda karaktärer än goda, det är på något vis mer dynamiskt. Kanske är det också lättare att skriva en bok om ondska än om godhet. Jag vet inte. Men det är någonting med det där mörka, det obegripliga, som kittlar.

Ann Heberlein är en oerhört produktiv doktor i etik. Hon debatterar regelbundet och skriver böcker. Den senaste i raden är *En liten bok om ondska*, som på många sätt kan ses som en fortsättning på boken *Det var inte mitt fel! Om konsten att ta ansvar* (2008). Heberlein är influerad av New Cultural Studies: värderingar och normer återfinns inte bara i vetenskapliga sammanhang utan också, och kanske framför allt, i populärkulturen. Därför blandas ryska litteraturklassiker med journalistiska förklaringsmodeller, fiktion på film med tunga filosofer som Hanna Arendt och Immanuel Kant. I sig ett befriande grepp, som en del tycker är problematiskt. Men om man ska ta reda på hur samtiden förstår "ondska" är det ett fruktbart grepp. Hennes ansats är också glädjande tydligt kontextuell: kön, klass och ålder är ständigt närvarande i diskussionen kring ondska. Det gör det extra intressant och relevant.

Undertecknad tillhör den (lilla?) skara som helst undviker skräckfilmer och deckare. Det finns något i det där explicit våldsamma som jag finner svårt att härbärgera. Men här kommer jag inte undan. Detaljer kring Joseph Fritzl som höll sin dotter och deras gemensamma barn fångna i källaren i 24 år, 11-åriga Mary Bell som dödar två små pojkar och Adolf Eichmann som genomförde "den slutliga lösningen på judefrågan" återges. Visserligen kort, men ack så illustrativt. Fasan mellan raderna drabbar med full kraft. Förmodligen är det nödvändigt. Om vi ska resonera kring ondska måste de exempel tas med där man idag placerar ondskan. Vi kan inte "sticka huvudet i sanden", som Heberlein skriver, för att vi inte orkar, vill eller vågar söka förklaringar till det obegripliga. Det

är helt enkelt inte moraliskt försvarbart.

Vad är då ont? Heberlein skriver: "Ont är det som trotsar och spränger sönder den begriplighet som gör världen uthärdlig", och vacker tänker jag. Det är en inte helt entydig definition. Men så ägnas också ytterligare ca 280 sidor till förklaring och specificering. Det behövs.

Förklaringen av ondska har skiftat genom tiderna. För hundra år sedan begick en människa onda handlingar för att hon var under inflytande av Djävulen, under 1960 – 70-talet återfanns orsaken i totalitära system för att idag återigen anföras "ondska" som förklaring till onda handlingar. I själva verket visar Heberlein hur vi idag kan se alla de olika förklaringarna i två spår: ondska som "genetiskt" betingat, dvs onda människor finns, respektive ondska som socialt betingat, dvs människor blir onda av omänskligt bemötande.

Relativt snart landar Heberlein i att onda handlingar förutsätter medvetenheten om att det man (tänker) gör(a) får dåliga konsekvenser för andra och att man faktiskt vill det. För att en människa ska kunna kallas ond krävs dessutom att hon njuter av att utföra handlingarna. Fritzl, Bell och Eichmann utförde med andra ord onda handlingar, men om de var onda går inte riktigt att besvara. Troligen inte, då Heberlein uppehåller sig relativt mycket vid deras sociala förutsättningar. Gräsliga uppväxtförhållanden i kombination med dåliga val, disciplin och tillfälligheter tycks ha lett till de fruktansvärda handlingarna som de utförde.

Riktigt fångad blir jag i kapitlen om hämnd och om män och kvinnor.

Förmodligen för att här utvecklas den strukturella problematiken, bland annat gruppdynamikens betydelse. Hur rädslan för det egna misslyckandet och den egna förgängligheten (både den fysiska döden och "social död", att inte bli accepterad och älskad) kan göra att jag som individ accepterar uttryck för förakt och förtryck. Och kanske rentav blir ledaren i övergreppen. Kanske är det just i det lilla som förutsättningarna för det otänkbara faktiskt möjliggörs. Så läser jag Heberlein. Därför är det här en bok för dig och mig, oavsett vad vi tänker om deckarböckernas ohejdade succétåg.

Heberleins lilla bok om ondska har fått goda recensioner. Med rätta. Det här är en fångslande bok, en rik källa att återvända till vid olika tillfällen. Inte minst för att den är en lödig sammanställning av olika teoretikers tankar kring ondska. Det är också bokens akilleshäla. Det ständiga refererandet till andra bromsar läsandet. Och ibland funderar jag på vad Heberlein själv tänker. Men inte särskilt länge för till slut säger hon det, om än med hjälp av citat.

"Det enda vi har att frukta är fruktan själv" hävdar Franklin D. Roosevelt och Ann Heberlein. Här landar Heberlein, i rädslan som största och farligaste orsaken till onda handlingar. Därför krävs mod. Och det, tycker jag, sägs alltför sällan.

Frågan är bara om jag alltid bör hävda min uppfattning. Ska min måttstock alltid gälla i alla grupper? Eller är det faktiskt rätt och riktigt att inordna sig ibland, överlämna beslutsrätten till någon eller några andra? Man ska protestera när någon människas unika värde kränks, menar Heberlein. Kanske är det inte svårare än så. Men jag har fått något att fundera vidare på.

Helt klart står emellertid att jag inte kan göra det ensam i min kammare, det är en gemensam plikt. Det gemensamma skapar förutsättningar för det individuella och vice versa. Detta visar Heberlein med all önskvärd tydlighet. Du och jag, vi, kan göra skillnad.

Ulrika Svalfors